

BENDÍKNÉ SZABÓ MÁRTA

„Légy közbenjárónk és szószólónk!”

A Mária-tisztelet jelei az Alsó-Ipoly mentén

MÁRTA BENDÍKNÉ SZABÓ
„Be our Mediatrix and Advocate!”
Signs of the Marian veneration in the Lower Ipoly Valley

726.8(437.6)
246.3(437.6)
247.3(437.6)
232.931:73/75

Keywords: Small built outdoor sacral relics. Marian veneration. Outer and inner description of objects, the story of their creation and the history of their modifications. Šahy, Preseľany nad Ipľom, Tešmak, Bernecebaráti, Vyškovce nad Ipľom, Kubáňovo, Ipeľský Sokolec, Lontov, Ipeľské Predmostie, Veľká Ves nad Ipľom, Slatina, Ipeľské Úľany.

A Mária-tisztelet tárgyi jeleivel mind a hivatalos egyházi építészet, mind a népi szakrális alkotások vizsgálatakor gyakran találkozunk. A Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja projektumának keretében végzett adatgyűjtés során¹ feltűnt, hogy az Alsó-Ipoly mentén az épített szakrális kismemlékek jelentős része Szűz Mária tiszteletéhez kapcsolódik. Dolgozatom első részében felvázolom a paraliturgikus cselekedeteket, melyek gyakorlásának intenzitása vitathatatlanul hatással lehetett a kismemlékek építésére. A második részben a vizsgált huszonhárom település (Bernecebaráti, Drégelypalánk, Deménd, Egeg, Felsőtúr, Ipolyfödemes, Ipolyhídvég, Ipolykiskeszi, Ipolynagyfalu, Ipolyság, Ipolyszakállos, Ipolyvisk, Letkés, Lontó, Nagytúr, Palást, Pereszlény, Szalatnya, Szalka, Százd, Szete, Tesmag, Vámosmikola) közül – területi okokból – az Ipolysági kistérség tizenkét községének (a régió központjának tekinthető Ipolyság és részközségei, Pereszlény és Tesmag; az Ipoly folyásirány szerinti bal partján délnyugati irányban Bernecebaráti; a jobb parton Ipolyvisk, Szete, Ipolyszakállos és Lontó; a várostól keletre Ipolyhídvég és Ipolynagyfalu; északra Szalatnya, valamint északkeletre Ipolyfödemes), tehát a központhoz legközelebb eső települések kültéri Mária-emlékeivel foglalkozom részletesen.

A Mária-ábrázolások a szakrális jellegű alkotások jelentős részét teszik ki, hiszen a katolikus egyházban Máriát megilleti a különleges tisztelet, a *protodulia*. Az „égi hierarchiában” közvetlenül Jézus után következik, így tisztelete megelőzi a szentek tiszteletét. Az Istenszülőhöz rendkívül változatos, gazdag és mély értelmű szimbólumrendszer, ikonográfia kapcsolódik, mely összeköti a földi teremtményt a misztikus, Isten által előre kiválasztott lényvel: Mária a kiválasztott személy, aki az üdvtörténet révén beteljesíti az Úr akaratát, önkéntes Istenanyasága által részt vállal Jézus megváltói küldetésében. A lelki tulajdonságait, földi és misztikus életének fontos mozzanatait közvetítő jelképek a tárgyi és szellemi szakrális alkotásokban egyaránt megjelennek. Az imádságokban az

1 Dolgozomban az újabb gyűjtés adatai mellett a projektum keretében gyűjtöttek egy részét is felhasználom (vö. Bendíkné 2012).

általánosan elterjedtek közül leginkább a Mária-litániákban, könyörgő imákban találkozunk velük. Az Ipoly mentén a Mária-ünnepek alkalmával leggyakrabban az ún. lorettói litániát imádkozták, amely megnevezését keletkezési helye, az olaszországi Loreto zarándokhely után kapta, itt kezdték imádkozni az 1500-as évek elején. Bár invokációi az évszázadok alatt folyamatosan bővültek, ma használatos formája is bővelkedik az ószövegségi szimbólumokban: Igazság tükre – Mária az Isten képmutatás nélküli igazságosságának közvetítője; Bölcsesség széke – Salamon trónusára utal, hatalmas és kiválasztott; Lelki edény – Isten akarátának, a megváltás eszméjének befogadója; Elefántcsont torony – a tisztaság, erő, oltalmazó hatalom birtokosa; Dávid király tornya – a Dávid nemzetségéből prófétált Messiás, az üdvözítő Jézus hordozója stb. (vö. Zolczer 2012)

Lontón az 1960-as években még élt a vasárnap délutáni litániázás szokása, az időszakhoz illő könyörgő ima elmondására a templomban gyűltek össze a hívek. Leginkább a lányok, asszonyok, férfiember csak elvétve. A pap nélküli, előimádkozó által vezetett, mintegy fél- vagy háromnegyed órás ájtatosság a délutánt *létányia* előtti és utáni időszakra osztotta, ugyanis a „rendes” (tehát a tisztességes, jól nevelt) lányok, fiatalok csupán az „utáni” időszakban sétáltak, szórakoztak a faluban. A társadalmi és szociális változások következtében az ezredfordulóra ez a szokás eltűnt, a lorettói litániát alkalomszerűen, jobbára májusban, Mária hónapjában, és októberben, közvetlenül a szentmise után (ritkábban előtte) imádkozzák, esetleg éneklék.

A másik legelterjedtebb Mária-tiszteleti imaforma a szentolvasó, vagy rózsafüzér. Imádkozásához segédeszközként általában a kereszttel ellátott 59 szemes „alap” olvasót használják, ahol az ún. titkok a Jézus életéről, üdvtörténeti cselekedeteiről való elmélkedést segítik. A kis rózsafüzér az öt Miatyánk... és az ötször tíz, a megfelelő titokkal kiegészített Üdvözlégy... elimádkozásából áll, lezárva a fatimai fohással (*Ó, Jézusom, bocsásd meg bűneinket, ments meg minket a pokol tüzétől, és vidd mennybe a lelkeket, különösen azokat, akik legjobban rászorulnak irgalmadra!*). A nagy rózsafüzért a három „kis” rózsafüzér, az örvendetes, fájdalmas és dicsőséges egyszerre történő elmondása adja. A II. János Pál pápa által 2002 októberében bevezetett negyediket, a világosság rózsafüzérét ritkábban imádkozzák, mivel a leginkább papi felügyelet, illetve irányítás nélkül működő társulatok háromszor tizenöt fős csoportokba tagolódnak (a tizenöt titok elosztásához), s az általában idős csoportvezetők gyakran megfelelnek a számukra újdonságnak számító titkokról, az újabb, „negyedik” csoport megszervezéséről (l. még: Barna 2011) Az említettek mellett különféle rózsafüzér-változatok ismeretesek (pl. Mária és Jézus Legszentebb Szívének, illetve az Oltári Szentségnek rózsafüzére, vagy Szent Józsefhez, Szent Annához, Szent Antalhoz, Szent Ritához stb. mondott rózsafüzér). Ezek közösen történő elmondására különleges alkalmakkor, leggyakrabban a templomban kerül sor, otthon leginkább egyéni indíttatásból imádkozzák. Az ezek során használt olvasók kivitelezésükben ugyancsak eltérhetnek a már ismertett formától, állhatnak három (pl. Legszentebb Szív Asszonya), de akár hét tizedből (Vigasztaló Szentlélek Isten) is, sőt, a kereszti helyére Máriát, illetve az adott szentet ábrázoló érem kerülhet. A búcsúból, zarándoklatról hozott, rendszerint megszentelt érméket szintén az olvasóra erősítették, nagyjából a második-harmadik tizedhez, csak igen ritka esetben a füzért összekapcsoló érem közelébe.

A Rózsafüzér Társulat tagjai a titkokat havonta (pl. a hónap első vasárnapján) cserélik, s a számukra megszabottal naponta elimádkoznak egy-egy tizedet. A közös

szentolvasó ájtatosságot szintén társulati tag, legtöbbször a csoportvezető irányítja. Az előimádkozó feladata, hogy az Üdvözlégyben Jézus neve után elmondja a titkot. Napjainkban egyre terjedő sajnálatos jelenség, hogy csupán a tized elején jelentik be a titkot, s utána a tíz Üdvözlégyet anélkül imádkozzák. Ilyenkor előfordul, hogy az imába később kapcsolódó nem tudja, melyik „titoknál” tartanak éppen.

A társulati tagot megilleti a kiváltság, hogy temetésekor a rózsafüzér-közösséget jelképező „nagyolvasót” (a tizedek és a szemek nagyságától függően kb. 5,5–6 m hosszú) a temetési szertartás (követés) idejére a koporsójára teszik, s csupán a sírhelyhez érve veszik le. A szertartás alatt és az úton minden társulati tag egy-egy égő gyertyát tart a kezében. A sírhelyhez érve a nagyolvasót leemelik, és a sírba helyezés után az eloltott gyertyákat a koporsó után vetik. Újabb szokás, hogy a gyertyákat nem gyújtják meg, és nem dobják a sírba, hanem a koszorúk elhelyezése után a sírhalomra teszik, s azokat a hozzátartozók látogatásaik alkalmával folyamatosan égetik el.

Míg a nyelvi eszközök szinte határtalan lehetőséget biztosítanak a Máriát jellemző tulajdonságok, megnevezések, megszólítások, valamint életének az üdvörténet szempontjából jelentős történéseinek leírására, addig a tárgyi vagy képzőművészeti ábrázolások mindezt az attribútumok használatával és a színszimbolika eszközeivel közvetítik. Ezek ismeretének hiánya vagy helytelen alkalmazásuk gátolhatja a zavarmentes gondolatközvetítést, esetenként nehezen értelmezhető kreációkat eredményezhet.

Az Ipoly menti katolikusok Jézus édesanyját különleges tiszteletben részesítették; tapasztalatom szerint szinte mindennapi életük részének tekintették. Az otthonokat falra függesztett, keretezett olajnyomatokkal, leggyakrabban Mária Szent Szíve-ábrázolásokkal, kivarrott képekkel, falvédőkkel, naptárakkal díszítették, a tisztaszobák komódjaira, fali polcra búcsúkról, zárandokutakról hozott, esetleg ajándékba kapott kisebb-nagyobb fa-, porcelán- vagy gipszplasztikákat állítottak, az imakönyvekbe kis-méretű, *máriácskás* szentképeket raktak. Ezek a tárgyak mind-mind az egyszerű ember gondolat- és érzésvilágához közeli, védő, oltalmazó, a megváltó Krisztus, illetőleg a szinte felfoghatatlan hatalmú Atyaisten felé szeretettől áthatott kapcsolatot közvetítő édesanya tiszteletéről tanúskodnak. Amint a csintalankodó-rosszalkodó gyermek az anyjánál keres támaszt és menedéket, tőle várja a jogos apai harag tompítását, a büntetés mérséklését, úgy az esendő ember Szűz Máriába kapaszkodva próbál „megállni” a Mindenható színe előtt.

A módosabb paraszti hajlékokban a naptárak, keretezett szentképek mellett házi oltárokat állítottak. Ezek előképét a 16. századi – leginkább Spanyolországból származó – írószekrények beépített szentélyeiben kereshetjük, melyek Magyarországon főleg a 18. századtól terjedtek el, mégpedig a jezsuiták hathatós támogatásával (Varga 1980. Vö. Liszka 2000, 28. p.). A paraszti tisztaszobák díszeként szolgáló „oltárkában” a kegyhelyről hozott képet, szobrot, a családi élet becses ereklyéit (a menyasszonyi koszorút, a gyermek első hajfürtjét stb.) helyezték el. Az ipolyszakállosi falumúzeum gyűjteményében falra akasztott, faragott házi oltár látható, mely esztergált virágdíszítéssel, tetején fafeszülettel készült, üvegezett részében színes Magyarok Nagyasszonya papírnyomattal. A fehér inges (ártatlan) Gyermekek fején alacsony, nyitott koronával anyja jobb karján ül. Mária kék palástot (az istenanyaság szimbóluma) és piros köntöst (a termékenység, élet és a szenvedés színe) visel, mely nyakánál látni engedi fehér ingét (szűzi tisztaság). Fejéről finom, fehér fátyol (a tisztaság, ártatlanság hangsúlyozása) omlik vállára, ahol

göndör fűrtök bukkannak ki alóla. A fátyolon nyugszik az ékkövektől díszes, pirossal (ez esetben a piros a hatalom színe) bélelt, pántokkal zárt (Istenen kívül senkinek sem alárendelt), sárga korona (sárga – az arany színe, halhatatlanság, megdicsőülés, uralkodói jelkép). A feltehetően 20. század eleji színes nyomat szimbolikája egyértelmű: a mennybe felvett és ott megkoronázott Mária a Mennyek Királynője méltóság mellett István királyunk felajánlása alapján Magyarország királynője. A Gyermekek mezítlábas ábrázolása a krisztusi szegénységet, kiszolgáltatottságot mutatja. A keret felső részén emelkedő feszület a kereszttádozatra utal.

Az Ipolyszakállossal szomszédos Szete falumúzeumában képszekrény formájában találjuk a házi oltárt. Az egykor a szentsarok padjához erősített sűrű, csipkézett faragással díszített „oltárkába” a lourdes-i Máriát mutató, méretes gipszplasztika került. A sötétbarnára pácolt, meglehetősen sérült Mária-ház belsejét fehér festékekkel kenték le, a szintén erősen kopott plasztikát (Mária kék övének kivételével) egykor aranyszínű festékekkel átfestették.

Kétségtelen, hogy a felsorolt példákön kívül az Ipoly mentén még számtalan beltéri Mária-ábrázolással találkozhatunk, akár festmény, akár plasztika formájában. Mindezek számbavétele, leírása, elemzése azonban messze túlhaladja e munka terjedelmi lehetőségeit.

Az épített kültéri kisemlékek

Az épített szakrális emlékek közül az általam vizsgált területen hat templomot (Bernecebaráti, Ipolyhídvég, Ipolyság, Letkés, Szalka, Tesmag) szenteltek Mária tiszteletére, és a kétszáznegyvenkilenc kisemlék közül nyolcvankettő, vagyis kb. az egyharmaduk kapcsolható a Szűzanyához. A népi emlékezet szerint a 20. századi háborúskodások, harcok, esetleg politikai döntések következtében mintegy tizenegy szakrális kisépítmény megsemmisült (Ipolyság, Palást, Pereszlény, Szalka, Szete, Vámosmikola), köztük három Mária-kisemlék (Ipolynagyfalu, Ipolyszakállós, Lontó). A formai jellemzők alapján készült statisztikai táblázatból kitűnik, hogy az érintett területen a képoszlopok száma a legmagasabb, jóllehet helyenként a nem tipikus kivitelezés következtében meglehetősen szubjektív a besorolás; bizonytalanság mutatkozhat a képoszlopok, kápolnaszerű képoszlopok, illetve a kiskápolnák meghatározásában, elvégre egyéni elképzelések alapján épültek. Lényeg, hogy három csoportban (képoszlop, kiskápolna és kápolnaszerű képoszlop) együttesen huszonkilenc, egymáshoz többé-kevésbé hasonló objektum szerepel. A lourdes-i barlangok, szobrok, képesfák és a feszületek mellékalakjának értelmezése – magától értetődően – nem okozott gondot, viszont a legújabb divat szerinti, általában egyfűlkés, ívelt záródású, terméskőből épített képoszlopokat külön csoportban tüntettem fel, összesen tizenegy címszó alá sorolva a kisemlékeket.

1. táblázat. Az Ipoly menti szakrális kisépitmények formai jellemzők szerinti megoszlása (darabban)

Képoszlop	Kis-kápolna	Lourdes-i	Mellék-alak	Szobor	Kápolnaszerű képoszlop	Képesfa	Barangíves képoszlop
13	11	12	10	9	5	3	4

Kápolnák		Egyéb			Síremlék		
kápolna	szent kúti	dombormű	homlokzati fülkében	homlokzati kép	lourdes-i	pieta	szoborfülke
3	2	2	1	1	1	2	3

Az alkalmi szertartásokra szolgáló kápolnákat szintén számba vettem; külön említtem alcsoportba osztva a szent kutak mellett épületeket (Ipolyvisk–Kútyika-kápolna, Ipolyfödemes–Medvekút). Az „egyéb” kategóriába kerültek a reliefek, a homlokzati fülkék szobrai és a vámosmikolai kültéri Mária-kép. A síremlék ugyan nem tartozik a szakrális kisépitmények közé, de némely esetben a Mária-tisztelet megnyilvánulási formájának tekinthető (Ipolyság, Ipolyvisk, Lontó, Szalatnya, Szalka, Szete).

1.1. Az Ipoly alsó folyásán a jobb parti települések regionális központjának még mindig az egykori megyeközpont, Ipolyság számít. Legszenbetűnőbb Mária- emléke a főtéri Szeplőtelen Fogantatás-szobor.

Az általában fogadalomból emeltetett Immaculata-szobrok a János látomásaiban megjelenő Apokaliptikus asszony, a Napba öltözött Asszony, a Megváltót szülő Mária előképei. A Nap Krisztust, a holdsarló a világ mulandóságát jelképezi. Mária feje körül a tizenkét csillag Izrael tizenkét törzsét vagy a tizenkét apostolt egyaránt jelentheti. A Szűzanya lába alatt a világ mulandóságát szimbolizáló hold a 15. századig különböző formákban jelenik meg, melyeket a keresztény Európát fenyegető török veszedelem hatására az alkotásokon szinte egységesen a holdsarló vált fel². A Sarlós Madonna (Visitatio Beatae Mariae Virginis – júl. 2.) vagy Szeplőtelen Fogantatás esetén ábrázolásmódját különösen a ferences rendiek alkalmazták előszeretettel. A 16. században a jezsuiták kiegészítették az ikonográfiát a bűnt jelképező kígyóval, így a 17–18. századtól ez a képtípus a leggyakoribb Immaculata-ábrázolás. A szeplőtelen fogantatás dogmáját (Immaculata Conceptio), miszerint Szűz Mária anyjának, Szent Annának méhében az eredendő bűn nélkül fogant, IX. Pius pápa 1854. december 8-án hirdette ki. (Török 2007)

Az ipolysági Immaculata-szobor állíttatásának 150. évfordulója alkalmából a városi hivatal tájékoztató jellegű szórólapot adott ki, melyen Danis Ferenc helytörténész az emeltetés körülményeit a következőképpen magyarázta: „...Ipolyság a 19. század első felében nehéz időköt él meg... (...) a szabadságharc küzdelmei után pedig újabb elnyomás következett. 1831-ben a gyorsan terjedő ázsiai kolerajárvány érte el az Ipoly mentét. Terjedését elősegítette a rossz gabonatermés miatti 1830-as nagy éhínség. (...) A város polgárai nem feledkeztek meg róla, hogy a nagy veszedelem legyőzésében milyen sok lelki segítséget kaptak a Szűzanyától. A szabadságharc utáni években adakozás indult a Nagyboldogasszony szobor felállítására érdekében.”

2 [http://www.lexikon.katolikus.hu/N/Napbaöltözött Asszony.html](http://www.lexikon.katolikus.hu/N/Napbaöltözött_Asszony.html) (Letöltve: 2013. szeptember 2.)

A másik eredetmagyarázat szerint a szobor állíttatását Vajgeth Mihály plébános kezdeményezte a városban pusztító 1856-os tűzvész után, hálából a teljes pusztulástól való megmenekülésért. A Szeplőtelen Istenanya szobrát 1858. szept. 15-én Nagykéri Szcitovszky János esztergomi hercegprímás szentelte fel. A szobor négyszögletes talapzatú, kiszélesedő barokk párkányra állított, akantuszleveles, korinthuszi oszlopfőben végződő, mintegy 7 m magas, 80 cm átmérőjű, enyhén kónuszos, kör alaprajzú oszlopra került. (Csütörtöki-Mézes [é. n.]) Az oszlopfő abakuszából félgömbként emelkedik ki a világot jelképező földgömb, rajta a farkába harapó kígyóval. Mária lába alatt a hold-sarló áthalad a földgömbön, mindössze két csúcsa látszik. Az Istenanyát fátyol nélkül, hajadonfővel, vállára és hátára omló hajjal, mellén keresztbe tett kézzel ábrázolja az alkotás, a dicsfényt 11 db – fémvázra erősített – hatágú csillagból alakították ki. A talapzat megerősítésre széles, utólagosan készített, háromlépcsős beton alap szolgál. A dedikáció szövegét (A SZEPLŐTELEN / ISTENANYA! / TISZTELETÉRE / IPOLYSÁG M. VÁROS / LAKÓI 1858.) négyszögletes, mélyített mezőben a talapzatba vésték, föléje díszesen kovácsolt vaskonzolt helyeztek, amely egykor lámpás felakasztására szolgálhatott, napjainkban leginkább műanyag koszorú függ rajta.

A szobor fenntartására Markovics Márton rozsnói nagyprépost tett alapítványt, amelyet 1870-ben a következőképpen mutattak ki: „M. földteherm. kötvényben 51 frt 45 kr tőke, 2 frt 39 kr évi kamatjárulék.” (Az esztergomi... 1870, 60. p.)

Az 1900-as évek elején Totovics Kálmán megyei főszámvevő kezdeményezésére a talapzatot kovácsoltvas kerítéssel vették körül, a Mária feje körüli dicsfényt pedig szombattól hétfő reggelig világított, „akkor kezelője, Karpf Anna néni a villanyfűzért lekapcsolta”. (Rozsnó [é. n.])

A város történelmének viharos időszakaiban a szobrot többször fenyegette a megsemmisítés veszélye. Ipolyságon sokak előtt ismeretes az 1919-es történet, miszerint a Magyar Tanácsköztársaság Lenin-fiúk néven közismert kommandóját azért vezényelték a városba, hogy felrobbantsa a Mária-szobrot. A csapat este nagy ivászatot rendezett, az akciót hajnali négyre tervezték. A parancsnok azonban a megbeszélt időre nem jelent meg, s mikor érte mentek a szállására, holtan találták őt az ágyban. Ettől a csoport tagjai annyira megrémültek, hogy autóra kapva, hanyatt-homlok elmenekültek a városból.³ Az Immaculata-szobor komolyabban a második világháború harcai következtében sem sérült meg, s az eltávolítására irányuló későbbi törekvéseket is eredeti helyén vészelte át. A háború utáni időszakban gyakorta pestisoszlopként emlegették, és nem szerepel az 1962-es műemléki jegyzékben sem. A Műemléki Hivatal csupán a rendszer-váltás után, 1994-ben jegyezte be 10768/1 és 10768/2 szám alatt, Mária-oszlop, illetve Mennybe felvett Szűz Mária megnevezéssel, mint oszlopra állított klasszicista plasztikát, amely a 19. század második fele szobrászatában az építészeti és képzőművészeti elemek fejlődését illusztrálja.

Az idő vasfogatól kikezdett szobrot a város 1996–98 között restauráltatta, a munkát Mézes Árpád és Csütörtöki András végezték. (Csütörtöki-Mézes [é. n.]) A helyreállításakor készített jelentésben a szakemberek Immaculata-szobros Mária-oszlopként említik, a részletes leírásban aranyozásra és polikrómozásra utaló nyomokat említnek: a drapériáknál halványkék festékmaradványokat, a ruhaszegélyeknél, illetve az

3 Az első világháború utáni spontán és szervezett szoborrongálásokhoz I. Liszka 2012.

akantuszleveleken aranyozás nyomait találták. Csakhogy a színmaradványok csekélyke mennyisége nem tette lehetővé a hitelesen színes rekonstrukciót, ezért a homokkő szobor okkersárga védőmázatot kapott. A felújítás utáni felszentelést Bíróczi István esperesplébános végezte. Nagyboldogasszony ünnepén (augusztus 15-én) a szentmise után a hívek a templomból körmenettel vonulnak a szoborhoz ájtatoskodni.

Ugyancsak Rozsnyó József állítja, hogy „ez a szobor a történelmi Magyarország első (a világon a második) Szeplőtelen Fogantatás szobra”. (Rozsnyó 1995) Téves állítását bizonyára a dogma 1854-es kihirdetése és az 1858-as szoborállítás közt eltelt rövid, mindössze négyévnyi időre alapozta. A valóságban azonban már 1487-ben emeltek Udinében Mária-oszlopot Immaculata-szoborral, s a későbbi kutatások során a pereszlényi Szeplőtelen Fogantatás-szobor Túri György és Szarka Mária általi 1846-os állítására is fény derült. (Fábián 1867, 842. p.) Ezt a kőszobrot 2007-ben félig földbe süllyedve, kettétörve fedeztem fel a temetőben. Az alsó rész kiemelése és letisztítása után vált csak egyértelművé, hogy a régen keresett pereszlényi Immaculata-szoborra bukkantunk, mely ma a Honti Múzeumban látható.

1.2. A Mária-tisztelet másik jele Ipolyságon a Fegyverneki Ferenc Közös Igazgató-sú Katolikus Iskola kertjében álló lourdes-i barlang. Az 1858. február 11-én kezdődő lourdes-i jelenéssorozat emlékére emelt objektumtípus a leggyakrabban előforduló kisémlékek közé tartozik. A szegény molnár lányának, Soubirous Bernadette-nek megjelenő látomás „fehér hölgye” a Szeplőtelen Fogantatásnak vallja magát; szobrának elkészítését Joseph Hugues Fabisch francia szobrász vállalta a látók leírása alapján: „Fehér ruhája volt és hozzá kék öv, a lábain pedig egy-egy sárga rózsza. Ugyanilyen volt a rózsafüzérének is a színe...” (Tamás 2001) A szobrot 1864-ben állították fel a jelenés barlangjában. Az eltelt 155 év alatt az alapmegfogalmazásnak többféle változata alakult ki, szimbolikája azonban lényegesen nem változott: fehér ruha, kék öv, fehér fejkendő, ritkábban kék. Mária ruhájának szegélyén, lábfejen vagy lába alatt rózsák, keze imára kulcsolt, karján rózsafüzér, hiszen a jelenések során mindig az engesztelésre és a rózsafüzér imádkozására kéri az emberiséget.

Az ipolysági, zárt területen álló, borostyánnal befuttatott lourdes-i barlang átmenetet képez a hagyományosnak tekinthető terméskőből és a régióban könnyen beszerezhető, sárgás, túri mészkőből az 1990-es rendszerváltás után emelt objektumok között. Durván megmunkált dolomitból építette a dacsókeszi Kosik József. Az objektum Dobos Péter iskolaesperes kezdeményezésére, a szülők és pedagógusok anyagi hozzájárulásával készült, 1996. június 6-án szentelték fel. (Bukor–Szikora–Zachar szerk. 2013, 17. p.) A viszonylag kis méretű barlangba egy 20. század eleji kerámia Mária-szobor került, mely aranyszegélyes, apró virágmintás kék övvel, fehér ruhája szegélyén aranyszínű rózsákkal mutatta a jelenés asszonyát. Ezt a plasztikát az ipolysági Svihla Béla felújította, majd az iskola kápolnájába került. Helyére az általánosan elterjedt, szintén aranyszegélyes fehér fátolban és öltözékben, kék övvel, lába felett arany rózsával készült Mária-ábrázolást állítottak, melyet ugyancsak Svihla Béla újított fel.⁴

1.3. Mivel több szabadtéri Mária-émlék nincs a városban, meg kell említenünk Šipikal Júlia (1925–1986) pietás síremlékét a köztemetőben. A téglalap alaprajzú talapzat volutás díszítése, valamint a masszív oszlopot lezáró abakusz a klasszicista stílust

4 Adatközlő: Pál László (1968), Ipolyság.

idézi, míg a Fájdalmas Anya szobra láthatóan Michelangelo híres Pietájának ihletése nyomán készült.

A világhálón⁵ Ipolyság nevezetességei között a Hétfájdalmú Szűz Mária 1770-ben készült kápolnája is szerepel. Ezt a kápolnát azonban, mely a régi temetőben állt, a posta építésének kezdetekor, 1953 táján sajnos lebontották. Az új köztemető megnyitásakor, 1906-ban másik, neogótikus stílusú kápolnát építettek, védőszentjének kilétét azonban ez ideig nem sikerült hitelt érdemlően kikutatnom. Úgyszintén eltűnt kisemlékként kell megemlítenem az 1907-ben felszentelt Honti Kálvária három mellékalakját, János evangélista, Veronika és Szűz Mária méretes szobrai, melyek feltehetően az 1919–20-as, Csehszlovákia kialakításakor folyó harcok során vesztek el.

1.4.1. A közigazgatásilag Ipolysághoz tartozó Pereszlényben a már említett, régi Szeplőtelen Fogantatás-szobron kívül két feszület mellékalakjaként, egy barlangíves képoszlop, valamint egy üvegfülkés Mária-ház formájában találjuk a Mária-tisztelet tárgyi emlékeit.

A második katonai felmérés térképén is jelzett hajdani, kő Immaculata út menti talpatára a tönkrement szobor helyett feltehetőleg a 20. század elején került a fából faragott, színezett Szeplőtelen Fogantatás. Hogy a háza előtt álló szobrot megvédje az időjárás viszontagságaitól, Mokso István vasvázás üvegfülkét készített számára,⁶ melynek csúcsíves bádogtetején pártaszerű szegélydíszből emelkedik ki a sima latin kereszt. A két háború közti időszakban főleg a lányok, asszonyok jártak rendszeresen imádkozni a *Máriácskához*. Itt végezték a májusi és októberi, illetve nyáridőben a vasárnap délutáni litániákat, Kisasszony napjának (szept. 8.) hajnalán pedig imádkozva, énekelve itt várták a napkeltét, hogy a kelő Napban meglássák Szűz Máriát. (Horváth 1946) Sántha Lajos 1913. május 25-i házasságkötésekor a násznépet a falu közepén álló szobornál fényképezték le. (Horváth 1946) Az Ipolyságot Ipolyviskkel összekötő műút építésekor (kb. 1968-ban) a kisemléket áthelyezték. Mintegy 4 m-rel távolabb vitték az úttól, hogy megkíméljék a közlekedés „mellékhatásaitól”. Az 1989-es rendszerváltás utáni sorozatos lopások miatt a szobrot a templomba menekítették.⁷ A fehér ruhás, aranszegélyes, pirossal bélelt kék palástos, összetett kézzel imádkozó Mária fedetlen fején rózsakoszorúval áll a Föld félgömbjén, egyik mezítelen lába a földgömböt szelő, keskeny holdsarlón nyugszik, másikkal a kimúlt kígyón tapos, melynek szájából kigurult a kísértés almája. Az üresen maradt szoborfülkébe a család egy kisebb Mária Szent Szíve-szobrot tett, amit Mokso István menyé, Mokso Gyuláné az édesanyjától, Tóth Margittól kapott. A kisemléket díszes, kékre festett, kapuval ellátott kovácsoltvas kerítés veszi körül, a négy sarkán kiemelt virágtartókban nyáron cserepes virág díszlik.

1.4.2. A templom mellett a fatimai jelenés Mária-szobrával állítottatott jellegzetes képoszlopot Hlúgyik Etel 2007-ben. A portugáliaai Fatima közelében három pásztorgyermeknek májustól októberig hat alkalommal jelent meg a ragyogó, hófehér ruhás, fátyolos, kezében rózsafüzért tartó nőalak, aki a Rózsafüzér Királynőjének mondta magát. A jele néssorozatot lezáró napcsodát több tízezer ember látta. A Jelenési kápolnát 1921-ben szentelték fel, 1931-ben pedig a portói püspöki kar Fatimába zarándokolva felajánlotta

5 <http://sk.wikipedia.org/wiki/Šahy> (Letöltve: 2013. június 24.)

6 Adatközlő: Mokso Gyuláné sz. Tóth Márta (1959), Pereszlény.

7 Adatközlő: Mokso Gyuláné sz. Tóth Márta (1959), Pereszlény.

Portugáliát Mária Szeplőtelen Szívének. A portugálok a Szűzanya hathatós oltalmának tudták be, hogy az ország megmenekült a második világháború borzalmaitól, ezért a nők arany ékszereiből és 3000 drágakőből koronát készíttettek, mellyel 1946-ban Marsella bíboros legátus megkoronázta a fatimai kegyszobrot.⁸ A szobor másolata, a fatimai vándorszobor, járja a világot; 1994. április 14-től június 9-ig szlovákiai körutat tett. Ipolyságon április 21-én fogadta a hívők kb. 8000 fős serege, innen 16.00 órakor vitték tovább Nagykürtöstre. (Izakovič 1994) Az idő rövideje miatt, persze, szóba sem jöhetett, hogy az ország összes plébániatemplomába elvigyék a kegyszobrot, ezért a plébánosok – főleg Lengyelországból beszerzett, mintegy 40 cm magas – gipszmásolatokat érintettek a fatimai kegyszoborhoz, és a plébániatemplomokban ezek előtt tartották meg a zárándoklati ájtatosságot. A nehezen utazó idős, beteg hívekhez a fiókegyházakba is elvitték a Fatimai Szűzanyát, s a helyi „zarándoklat” után a szobrok általában a templomokban maradtak. Sőt, több hívő saját részére, „otthoni használatra” is vásárolt (a lelkiatya közvetítésével vagy az egyre szaporodó kegytárgyboltokban) a lengyel devocionális ipar nem különösebben drága termékeiből.

1. kép. Szoborfülkés képoszlop (Pereszlény, Bendík Béla felv., 2007)

A pereszlényi, félköríves boltozatú képoszlop fülkéjében a kőből emelt talapzatra szintén a megkoronázott Fatimai Mária gipszszobra került. A kék felhőn lebegő, mezítlábas Mária arannyal szegélyezett és mintázott fátyolt, valamint ruhát visel, karjáról fehér szemű, aranykeresztes olvasó, kezéről barna skapuláré függ. A felhőre erősített három fehér galamb a három látnok gyermeket, Francisco és Jacinta Martót, valamint unokatestvérüket, Lúcia dos Santost jelképezi. A szoborfülke fehérre festett, kovácsoltvas díszrácsán három, aranyozással kiemelt rozetta látható. A dedikációt szintén aranyozott betűkkel festették az építmény szoborfülke feletti ívére rögzített fehér fémlapra: AVE 2007 MARIA. A fülke alatti egyik fehér márványtáblán folytatódik a dedikáció: A SZÜZ-ANYA TISZTELETÉRE / ÁLLÍTATTA HLÚGYIK E. A kisebb fehér márványtábla fohászt tartalmaz: SZÜZANYÁNK / LÉGY OLTALMUNK / ÉS MENEDÉKÜNK. Az objektum tetejére háromkaréjos szárvégződésű, aranyozott fémkeresztet állítottak. A járólappal kirakott, ugyancsak félköríves előteret egy lépcsőfok köti össze az objektummal.

1.4.3. A Fájdalmas Szűzanya reliefjét Pereszlényben két feszületen találjuk mellélakakként. A templom melletti barokk feszületen kiemelkedő párkány támasztja alá a Mater Dolorosa-domborművet, amely fehér fátyolban, barna ruhában, kezét mellén keresztbe téve ábrázolja Máriát.

1.4.4. Štefan Šebeň családi háza előkertjében, az 1963-ban emelt feszületen ugyanabban a pózban látjuk a Fájdalmas Anyát, de az aranyozott fémplasztikát vásárolták. A feszület másodlagos elhelyezésű, a család régi lakóházától költöztették át az új ház elkészültekor, ezért az átépítésnél veszített magasságából, a Mária-mellélakot már nem lehetett eredeti helyére rögzíteni; kissé megdöntve a keresztoszárhoz támasztották. A korpuszt és a plastikát 2013-ban leszerelték és felújították.

1.5.1. Ipolyság másik részközségében, Tesmagon öt Mária-emléket gyűjtöttem fel. Közvetlenül a kis magaslaton álló, Szűz Mária születésére szentelt templom támfala mellett épült 1967-ben⁹ a lourdes-i barlang. Az objektum porózus szerkezetű kőzetből készült, a templom felszentelésének 240. évfordulója tiszteletére 1998-ban a jobb oldali barlangívre fekete márványtáblát erősítettek a következő felirattal: Vigyázz reánk, / Édesanyánk. / 1758–1858–1998. A barlangban a kék öves, aranszegélyű ruhás-fátyolos Mária-szobor karján az eredeti olvasó ezüstszürke és aranyszínű szemekkel készült, a buzgó hívek utólag még egy-egy fehér, valamint kék rózsafüzért akasztottak lazán összeillesztett kezére, lábán a rózsza piros. A felemelt arccal, térden imádkozó Bernadette itt sötétszürkével szegett, szürke belsejű fehér fátyolt, barna öltözetet, bézs színű félkötényt, barnás-vörös vállkendőt visel, cipőjét ruhája eltakarja. Neki fehér olvasót illesztettek összetett kezére. A barlangról az évek során felfuttatott borostyánt 2012-ben eltávolították, hogy a környékünkön szokatlan építőkövek jól láthatók legyenek.¹⁰ A templomhoz vezető lépcsőzet támfala az objektum körüli szakrális tér részét képezi, amennyiben itt helyezték el a hét hátlatáblát, melyek közül eggyel Szent Antalnak, kettővel Jézus Szívének, négygel pedig Szűz Máriának mondtak köszönetet:

1. KÖSZÖNÖM SZENT ANTAL HOGY MEG GYÓGYITOTTÁL. / JD
2. Köszönöm / Szűz anyám / hogy megsegítettél. / H.M.

9 <http://www.mariasoftware.sk/knazi/far.htm> (Letöltve: 2013. július 13.)

10 Adatközlő: Pál Ilona (1952), Tesmag.

3. Szűzanyám / köszönöm. / 1993 – 1998 H. ZS.
4. JÉZUS SZÍVE KÖSZÖNÖM / SEGÍTSÉGEDET. / L. P.
5. FÁJDALMAS / SZŰZ ANYA / KÖSZÖNJÜK / SEGÍTSÉGEDET. P.A.
6. JÉZUS SZÍVE KÖSZÖNÖM / HOGY MEGSEGÍTETTÉL / R. M.
7. KÖSZÖNÖM / SZŰZ ANYÁM / HOGY MEGSEGÍTETTÉL / M. Z.

1.5.2. A falu főutcáján – szinte a templommal szemben – áll a Setény József és neje által 1946-ban építtetett kiskápolna. A bádoggal fedett építménynek nemcsak a tetején magasodik alul táblaszerűen kiszélesedő szárú latin kereszt, hanem a félköríves ajtónyílás feletti falsíkot is domborművű kereszt díszíti. A fehérre festett faajtó felső, üvegezett felét keskeny lécekkel szintén kereszt alakban osztották fel. Az ajtó ívét és az épület sarkait fehér meszeléssel hangsúlyozták, ami a sima oldalfal tető alatti tompaszögű kihajlása, valamint a bejárat oldal pártafala által kialakított lépcsőzetes elem a szemlélőben oszlop oldalnézetének benyomását kelti. A kápolna oltárasztalára fehér ruhás, kék palástos Mária Legszenőbb Szíve-szobrot állítottak, a földre fehérrel letakart térdeplőt tettek. Az eredetmonda szerint 1944 decemberében, a front átvonulásakor, a harcok elől megbújó polgárok ezt a Mária-szobrot vitték magukkal az óvóhelyként szolgáló pincébe, egész idő alatt a bajból való megmenekülésért imádkoztak a Szűzanyához, és kápolnaépítésre tettek fogadalmat. A háború után, 1946-ban, valóban felépült a *kápolnácska*.¹¹ Az objektumot egylépcsős betonlapra állított, fehér kovácsoltvas kerítéssel vették körül, melynek minden felső, ívelt elemében egy-egy keresztet alakítottak ki, az ajtóval szembeni kikapu mellett pedig egy-egy (a körmeneteknél használatosak mintájára készített) lámpást állítottak.

1.5.3. Noha nem tartozik a kisépítmények közé, az egyik temetőkápolnát is meg kell említeni, mivel oltárasztalán Istenanya-szobor áll, mely Máriát piros öltözékben, kék fátyolban és palástban ábrázolja, bal karján a karját kitérő, fehér inges Kisjézussal.

1.5.4. A községen kívül, a főút mentén, az ipolysági kataszterhatár közelében palával fedett sátortetős, neogótikus kiskápolnát találunk, mely a 20. század elején épülhetett. A csúcsíves ablakot és az ajtó kőkeretét halványsárga meszelés hangsúlyozza. Az ablak, a bejárat csúcsív és a fémajtó felső felének fémkeretes felosztása egykori színes ólomüvegbetét-díszítésre utal, melyből mára csupán néhány mező maradt; a hiányzó lapokat egyszerű ablaküveggel pótolták. Az ajtó feletti csúcsív fémfoglalataira kívülről erősítették a szintén fém, háromkaréjos szárvégződésű, alul kiszélesedő, IHS betűjelen áthaladó keresztet. A homlokzat két oldalát barázdált pilaszterekre emelt, négyszögletes, nyeregtetős áltornyok díszítik, a felső harmadukba vésett rózsát a vakolat felújításakor szabadon hagyták. A pártafal tetején a latin kőkereszt tornyot imitáló, kétlépcsős, négyszögletes lábazon áll. A kápolnabelsőt régebben kékre meszelték, s aranyszínű, négyágú csillagokkal díszítették. Egy későbbi festéskor az alapot átkenték halványsárgára, de a csillagokat megtartották. A talajt még az eredeti, szürke és piros hatszögletű burkolólapok borítják. Az oltárasztalra kisméretű – inkább az otthonokban megszokott – lourdes-i szobor került, Mária lábán piros rózsával. A kiskápolna gondozását Máté Ilona végzi, aki édesanyjától vette át a feladatot.

11 Adatközlő: Antalné Pásztor Mária (1934, Tesmag), Nagytúr.

2. kép. Út menti kiskápolna (Tesmag, Bendík Béla felv., 2006)

1.5.5. A másik kiskápolnát Ipolyhídvég irányában találjuk. Az enyhén ívelt tetejű, bádoggal fedett kisépítmény másodlagos elhelyezésű,¹² az országút szélesítésekor az út nyomvonalából mentették jelenlegi helyére. Félkörös bejáratát szegletes, tizenkét szemes, üvegezett fémmajtó takarja, az ajtó feletti ív üvegezését két egyenlő részre osztották. A kápolnácska tetején bádoglapokból összeállított latin kereszt magasodik; minden bizonytalansággal utólag készült az eredeti, masszívabb vaskereszt pótlására, ami a kisépítményt egylépcsős beton előterére került. Az oltárasztalon itt is lourdes-i Mária-szobor van, bár kissé nagyobb a fentebb leírtnál. A halványsárgára meszelt, boltíves kápolnabelső mennyezetére és főfalára ugyancsak négyágú, aranyszínű csillagokat festettek, a két oldalsó fal aranyszínű keretet kapott.

2.1. Utunkat folytatva Ipolyhídvég felé, az országút bal oldalán csakhamar megpillantjuk a nemrégiben felújított Fájdalmas-kápolnát. Ez a kisemlék szintén másodlagos el-

12 Adatközlő: Pásztor Géza (1939), Tesmag.

helyezésű, az 1963-as útépités során az út túloldaláról került erre a helyre.¹³ A felújítás során sima falait és a boltozatos kápolnabelsőt fehérre, négy külső sarkán a falpilléretet sárgára meszelték, a tető bitumenes lemezborítást kapott, kerületén keskeny, bádoggal szorítókerettel. Vasajtájának felső része három függőleges mezőre osztott és üvegezett, ugyanúgy, mint a két részre tagolt, ajtó feletti csúcsív. Körben a fal alját darált kőből készült vízvezető drenázs védi, mellette keskeny virágágyat alakítottak ki. A kápolnában az 1786-ból származó (Resko 2002, 11. p.) polikrómozott, sasvári típusú kőpieta barokk talapzaton áll. A szobor a Fájdalmas Anyát fehérrel szegett lila öltözékben, kék fátyollal, fején sárga, zárt koronával, ölében a fehér ágyékkötős, halott Krisztussal ábrázolja. A Műemléki Hivatal 60-2683/1 szám alatt 1968-ban vette jegyzékbe, s 18–19. századi, népies kultúrtörténeti alkotásként tartja számon.¹⁴

2.2. Az ipolyhídvégi temetőben, a bejárattal szemben is áll egy színezett kő pieta, amely szintén 1968-ban került a Műemléki Hivatal jegyzékébe.¹⁵ A 60-2684/1-es szám alatti objektumot hasonlóképpen népies jellegű képzőművészeti alkotásként jellemezték, keletkezésének idejét a 19. század második felére becsülték, ugyanakkor az MKF (Második katonai felmérés) térképén már szerepel. A barokk stíuselemekkel készült szobor négyszögletes talapzatát betonozással erősítették meg, lábátának szoborfülkéjében a palóc vidék kedvelt szentje, az édesanyák oltalmazója, Szent Anna alakja látható. A dombormű Szűz Mária édesanyját fehér fátyollal, barna ruhában, kék palástartal, barna saruban ábrázolja, amint jobb kezével csukott könyvet támaszt oldalához, bal kezét a szívére teszi. Az abakusz sasvári típusú pietát tart, mely a Szűzanyát barna öltözékben, kék palástban, fehér fátyollal, lábán barna saruval, fején aranyozott, zárt koronával ábrázolja, ölében a halott Krisztust pedig aranyozott töviskoszorúval és ágyékkötővel.

2.3. A község Rózsafűzér Királynője tiszteletére szentelt temploma mellett durván megdolgozott terméskőből épült 1992-ben a lourdes-i barlang. Félköríves előtere járólappal kirakott, az objektum előtt egy lépcsőfoknyi simára betonozott. A kerítőfal bal oldali részében hat lépcsőt alakítottak ki, a barlangív jobb oldalára került az ajánlás fekete márványtáblája a következő szöveggel: *SZEPLŐTELEN SZŰZ / Szítsd föl a szülők szeretetét / Az élni akaró magzatok iránt / Hogy megszülethessenek / Mindannyiunk javára / és örömére.* A barlang belső falára két fehér márvány hátatáblát erősítettek. A lourdes-i jelenés szobrai alacsony köemelvényekre helyezték. A fehér ruhás, kék öves, aranyolvasós Mária szürke belsejű, arannyal szegélyezett fehér fátylat visel, a lábfeje feletti rózsza sárga színű. Bernadette barna ruhában, zöld köténnyel, drapp vállkendővel, lábán fekete cipővel, fején aranysegélyes, szürke belsejű fehér fátyollal, karján arany színű rózsafűzérrel, szívére szorított kézzel térdel.

2.4. A nagy barlang építésekor felmaradt kövekből a munkálatoknál segédkező Karvai László kb. 0,90×0,90×0,70 m-es kis lourdes-i barlangot készített a családi háza előtt (86. sz.), amit aztán Dobos Péter plébános felszentelt.¹⁶ A kis objektumban a fehér ruhás-fátyolos, kék öves lourdes-i Mária-szobor lábán arany színűek a rózsák, az előtte

13 Adatközlő: Pásztor Géza (1939), Tesmag.

14 http://sk.wikipedia.org/wiki/Zoznam_kulturnych_pamiatok_v_obci_IpelskePredmostie (Letöltve: 2013. június 24.)

15 http://sk.wikipedia.org/wiki/Zoznam_kulturnych_pamiatok_v_obci_IpelskePredmostie (Letöltve: 2013. június 24.)

16 Adatközlő: Karvai László (1951), Ipolyhídvég.

összekulcsolt kézzel térdeplő Bernadette-et fehér fátyolban, kék köténnyel, piros öltözékben és cipővel ábrázolták. A kis szoboregyüttes régebbinek tűnik, mint az 1992-ben épült kisemlék.

3.1. A szomszédos Ipolynagyfalun két lourdes-i barlang, illetve kápolna készült. Az újabbat, a templomkertit 1998-ban emeltették az ipolyhídvégi mintájára; kivitelezője a dacsókeszi Kosik József. A terméskőből épített barlang itt is félkaréjos előtérrel készült, egyenes padozatán alacsony, négyszögletes emelvényen áll az aranysegélyű fehér ruhás és fátyolos, kék öves, arany olvasós Mária-szobor, a Szűzanya lábfeje felett rózsaszínű, aranysegélyű rózsákkal. Bernadette lila ruhában, fehér köténnyel, barna vállkendővel, fején kék szegélyű fehér fátyollal, imádkozásra összetett kézzel térdel előtte a kővekből kialakított, kb. 10 cm-es talapzaton; lábát ruhája eltakarja. Az objektumot borostyánnal sűrűn befuttatták. A barlang mellett, az előtér határoló bal oldali kőíven emelt kőoszlopra került az ajánlás fekete márványtáblája, szövege azonos az ipolyhídvégivel: *SZEPLŐTELEN SZŰZ / Szítsd föl a szülők szeretetét / Az élni akaró magzatok iránt / Hogy megszülethessenek / Mindannyiunk javára / és örömére.*

3.2. A régebbi lourdes-i barlangot, illetve lapos tetejű kápolnát malom melletti háza sarkánál építtette Szabó Gyula molnár 1938-ban a Felvidék visszacsatolásának emlékére. A kváderkőből emelt, négyzetes alaprajzú, szegletes építmény két részre tagolódik: a terméskőből kialakított, boltozatos belsejű barlangra és a mintegy 1 méter mély

3. kép. Lourdes-i barlang, Szabó-kápolna (Ipolynagyfalu, Bendík Béla felv., 2013)

előtérre, melynek egyenes mennyezetét négy szögletes pillér tartja. A bal oldali oszlop belső oldalára zöldre festett adománygyűjtő perselyt erősítettek, amely a (rácson átnyúlva) kívülről is elérhető. Az előteret sima vaspálcákból hegesztett rács veszi körül, a szakrális jelleget a bejárati oldal egyajtós rácsozata felső harmadának közepén elhelyezett méretes latin kereszt hangsúlyozza. A kapuzat feletti áthidaláson olvasható a felirat: **ÉN VAGYOK A SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS.** Közvetlenül a lapos betontető alatt bábos mellvédszerű díszítés, a homlokzaton magasabb, volutás díszpárkány látható. A szoborfülke belső tere faragatlan kötömbjeivel a természetes barlangot utánozza. A Máriát kék ruhában, kék övvel, hosszú, aranszegélyű fehér fátyollal, aranszínű olvasóval, lábfeje felett piros rózsával ábrázoló szobrot alig megmunkált kőemelvénnyre állították, csakúgy, mint a kissé alacsonyabban térdelő, barna ruhás, fehér fátyolos, kék kötényes, kék cipős Bernadette-ét. A Mária-szoborhoz három, egyre szűkülő, sima lépcsőfok vezet, kétoldalt a falra levélmotívumokkal ékes, kovácsoltvas gyertyatartót erősítettek. A lépcsőket és az egyenesebb köveket vázák, virágtartók és lámpások elhelyezésére használják.

4.1. A lontói lourdes-i barlang a Podhorszky és Jekelfalussy család kriptájának felépítménye, sírjelként értelmezhető. A viszonylag nagyméretű objektum durván megmunkált kövekből készült, de a keskeny, csupán egy szobor befogadására alkalmas szoborfülkét kváderkőből, a szobortalapzatot pedig faragott terméskőből alakították ki. Az objektum tetejére sima latin kőkeresztet állítottak. Eredeti kerámia Mária-szobra a második világháború idején megsemmisült (maradványait Szabó István a kripta mögött elásta),¹⁷ helyette a község 1999-ben, az itt eltemetett Jekelfalussy József statisztikus, az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal igazgatója születésének 150. évfordulója tiszteletére új, életnagyságú gipszszobrot vásárolt. Az addig nyitott fülkét ekkor egy fakeretbe erősített üveglappal lezárták. A kék öves, aranszegélyes fehér fátyolú és ruhájú Máriának nincs rózsafüzére, kezére utólag tettek fehér szemű olvasót, lábfejen pedig rózsaszínű a rózsza. Mivel a községben másik hasonló jellegű kisépítmény nincs, a hívők egy része az itteni Mária-szoborhoz járt imádkozni. A körülmények szélesebb körű értelmezésével tehát a típusfogalmi meghatározásokat fellazíthatjuk, és – határesetről lévén szó – az objektumot kisemlékként is kezelhetjük. A generáció-, illetve rendszerváltások során a községben élők elvesztették kötődésüket az egykori földesúri család felé, ezáltal részben megváltozott az általuk készíttetett objektum funkciója: a család Mária-tiszteletéről tanúskodó méretes síremlék egyúttal a hívők általános Mária-tiszteletének helyszínévé vált; a talapzatnál elhelyezett két fehér márvány hátatábla is erről árulkodik. A Jekelfalussy-kastély parkjában szintén állott egy kisebb méretű lourdes-i barlang, azt azonban, kb. az 1970-es évek elején lebontották, mivel a kastélyban állami intézet működött.

5.1. Pereszlénytől kissé délnyugatra, a magyar–szlovák államhatár túloldalán az első község az 1928-ban Bernece és Baráti egyesítésével létrehozott Bernecebaráti. Szűz Mária mennybevételének tiszteletére szentelt temploma mellett huszonnégy szakrális kisemlékkel bír, ezek közül hatot sorolhatunk a Mária-tisztelet jelei közé. Legkülönlegesebbnek a példaadó lourdes-ihoz leginkább hasonlatos, a Lohanc-dűlő alatti meredek

17 Adatközlő: Szabó István (1921–1997), Lontó.

oldalba vágott sziklabarlang számít. A ritkaságként számon tartott lohanci *Mária-kápolna* keletkezésének történetét néhai Máté Ferenc 1984-ben készült kéziratos munkája őrzi.¹⁸ Az adatközlő Máté Ferenc nagyapja, Sándor István volt, aki a még idősebb Pálinkás Ignáctól hallotta a történetet, ő pedig az apjától, aki saját kezével vájta a barlangot a sziklafalba. Az eredetileg 1×1×1 m-es barlangba a készítő a Szűzanya (közelebbről nem definiált ábrázolásmódú) szobrát állította. A két háború közti időszakban a kezdeti kis barlangot kápolnaszerűvé bővítették, s nagyobb szobrot helyeztek el benne.

4. kép. Lohanci sziklabarlang (Bernecebaráti, Bendík Béla felv., 2008)

A történet szerint az 1878-as boszniai hadjáratban a Pálinkások őse katonaként vett részt. Árulásra gyanakodva egy települést foglaltak el, ahol, a parancs értelmében, még a bölcsőben fekvő gyermeknek sem kegyelmezhetek. A katonák házról házra járva átkutatták a falut, de sehol senkit sem találtak, a lakosság elmenekült. Az egyik ház udvarán azonban Pálinkás egy bölcsőben fekvő kisgyermeket talált, akit némi habozás után szuronnal leszúrt. A gyilkosság miatt azonban hosszú éveken keresztül furdalta a lelkiismeret, sőt súlyosan megbetegedett. Egy alkalommal álmában szakállas öregembert látott, aki azt tanácsolta neki, hogy lelki gyógyulása érdekében a Lohanc előtti sziklába vágjon barlangot és helyezze el benne a Szűzanya szobrát. Pálinkás azonban csupán a második álomlátás után kezdte el a munkát. Fáradságos munkával kivészte a barlangot és lourdes-i Mária-szobrot állított bele. A munka befejeztével egészségét, lelki nyugalmát is visszanyerte.

18 Máté Ferenc (1922, Baráti – 2005, Vác)

A második világháború során a kápolnában álló szobor megsérült, de kijavítva viszszerült a helyére. A kápolnát 1981-ben felújították, azóta látható mai formájában. A régi szobrot kb. 1,20 m magas újabb lourdes-i Mária-szoborra cserélték, kiegészítve a térdelő Bernadette alakjával. Az egyenes mennyezetű szoborfülkét vakolással bélelték, halványkékre meszelték, s ugyancsak kékre festett, üvegezett vasajtóval zárták le. Az ajtó előtt két vasoszlopra műanyag fedelet helyeztek, amely egyúttal a füлке fölé, a sziklafalra erősített feszületet is védi az időjárás viszontagságaitól. A barlangkápolna előtti kis térséget először Molnár János (melléknevén Tehenes Jancsi bácsi) díszesen faragott kerítése vette körül, amit az 1990-es évek végi felújításkor cseréltek le a ma láthatóra. Az idelátogatók két fapadon pihenhetnek meg, a sziklakápolna Máté Ferenc által leírt történetét pedig méretes információs táblán olvashatják. A kápolnát Mária-ünnepen és szombat délutánonként látogatják a hívek.

5.2. Majdnem a templom bejáratával szemközt, a kerítő kőfalhoz támaszkodik az enyhén ívelt betontetős, faragott kváderkövekből 1970-ben emelt Mária-képoszlop. Ajtaja félköríves, fémkeretes üveglappal fedett, a füлке asztalán jelenleg az aranysegélyes fehér fátyolban és öltözékben, kék palástban ábrázolt, kegyelmet osztó Irgalmas Szűz Mária-szobor áll. Eredetileg lourdes-i Mária-ábrázolást helyeztek az objektumba, ezért ma is lourdes-i barlangként emlegetik. Az akkori plasztika kezére különleges, nagy szemű olvasót helyeztek, amit az üveget betörve „egy ember” ellopott, hogy pénzzé tegye. A potenciális vevő azonban felismerte a rózsafüzért, s visszajuttatta a közösségnek, így a tolvaj kiletére is fény derült. További lopásoktól tartva később a szobrot a ma láthatóra cserélték.

5.3. A Szokolyi utca és a Gárdonyi utca találkozásánál, a domboldal kőfallal támasztott teraszán találjuk a *Magyar-kápolnát*. A kiskápolnát a 20. század legelején, feltehetőleg 1906-ban hálából emeltette Magyar Ferenc. A téglalap (2,43×2,53 m) alaprajzú, cseréppel fedett nyeregtetős kisépítmény parkánnyal lezárt bejáratú oldalának háromszögletű orommezéjét a vakolatból kiemelkedő, fehér, sárgával kontúrozott latin kereszt, a tetőt vaspálcából hajlított kettős kereszt díszíti. A faajtó két, függőleges ablakszemre osztott, az ajtó mellék felső része faragott. Itt lehetett egykor a feliratos fémtábla, amely most az oltárasztalhoz támasztva látható: *Oh ti mindnyájan kik átmentek az uton, / figyelmezzetek, és lássátok, hogy van-e / nagyobb fájdalom mint az én fájdalmam.* A keresztmintás csipke oltárterítőszerű takart asztalon a tizenkét éves Jézus szobra mellett két, egymástól csupán méretében különböző Mária Szent Szíve-szobor áll, mely aranysegélyes fehér ruhában, fehér fátyolban és kék palástban ábrázolja a várandós Szűzanyát, amint két kezével szeretettől lángoló szívét mutatja. A helyiek szerint a kápolnában eredetileg egy Krisztus-szobor volt, amely a kigúnyolt, megkötözött kezű, töviskoronás Megváltót meztelen vállára terített aranysegélyes bíborpalástban ábrázolja. Lopástól tartva a szobrot 2000 körül a parókiára mentették. A szájhagyomány szerint Magyar Ferenc a szobrot Olaszországból hozatta hálából, mert épségben tért haza az első világháborúból. Jellemző a népi emlékezet adaptáló hatására, hogy az eredetileg a megőrzésénél a több mint tízesztendő időeltolódáson felülemelkedik. Amennyiben pontos az építkezés időpontja, a kápolnában elhelyezett felirat alapján minden valószínűség szerint az eredeti szobor Mária-ábrázolás (esetleg pieta?) lehetett. Az sem kizárható, hogy az első világháború után az építető valóban szobrot cserélt.¹⁹

19 Adatközlő: Gyenes Zoltán (1960), Bernecebaráti.

5.4. A Gárdonyi utca alsó végén találjuk a Fájdalmas kápolnát, amely ugyan nem kisemlék, de Mária-tiszteleti jel. A cseréppel fedett, nyeregvetős, esőcsatornával ellátott, 5,30 x 4,30 m-es épület nappali megvilágítását a kétszárnyú, faragással díszített faajtó üveg ablakszeméi mellett két ívelt, nyolc mezőre osztott ablak biztosítja. Az ajtókeret háromszögében faragott Mária-monogram, felette a csúcsdíz háromkaréjos szárvegződésű kereszt. Az oromfalat ugyanilyen, de a vakolatból kiemelkedő nagyobb kereszt díszíti, a tetőn kettős kereszt áll. A kápolnában az oldalfalak mellett faragott karos padok állnak, az oltárasztalon a Fájdalmas Anya bordó ruhás, kék palástos gipszszobra a fehér ágyéktakarós, halott Krisztussal. Az értékes eredeti, késő barokk pieta a templomba került. Az objektum villanyvilágítással ellátott, így nagybőjt idején a fájdalmas rózsafüzér késő délutáni, vagy koraesti imádkozásának sincs akadálya.

5.5. A település szélén, a Kemencére vezető főút jobb oldalán álló kiskápolnát a 20. század elején építtette Szabó János gazda, amiért egy súlyos baleset után felépült.²⁰ A cseréppel fedett, nyeregvetős kisépítmény téglalap alaprajzú (1,74×1,80 m), szakrális jellegét a fedélsúcsra állított, vaspálcából hajlított kettős kereszt mutatja. Ajtókerete négyzetes, üvegezett faajtója viszont félköríves és kovácsoltvas pántokon fordul. A halványsárgára meszelt kápolnabelsőt mintegy 1 m magasan fehérre festett faburkolat borítja. A fehér, csipkedíszes terítővel takart asztalra fehér ruhás, arannyal szegélyezett, sárga bélésű kék köpenyes Szeplőtelen Fogantatás-szobrot állítottak: Mária jobb lába a holdsarlón, bal lába alatt a kígyó által körülölelt föld félgömbje az almával és hatágú, aranyszínű csillagokkal. A Szűzanya palástjának jobb alsó sarka feltűzve keskeny, arany övébe, keze az isteni irgalmasság közvetítésének jeleként széttárva. A szoborra egy-egy fehér és fekete szemű rózsafüzért akasztottak, lábához három pár, térden imádkozó rózsaszín és kék ruhás gipszangyal helyeztek.

5.6. A község határában, a falutól keletre eső Nemeshegyen állítólagos Mária-jelenés helyét jelöli a barlangíves kápolnaszerű képoszlop. Máté Ferenc 1983-as kézírata ezt az – az itt élők számára szenzációszámbe menő – eseményt is részletesen leírja. „A nemeshegyi tábla Róth Simon uradalmához tartozott, akit durva modora miatt a falusiak nem kedveltek. 1933. július 16-án az itt csalamádét kaszáló béres és a búzatarlón legeltető libapásztorok fényességet láttak a kis völgyecskéből a fák lombja fölé emelkedni, melyben egy alakot véltek felfedezni. Kezdetben úgy gondolták, a földesúr jön ki a földekre. Éppen az esti Úrangyalára szólalt meg a harang, s a fényből immár egy fehérbe öltözött női alak bontakozott ki. Mindannyian letérdelve imádkozni kezdtek. A harangszó elmúltával a jelenés is eltűnt. A gyerekek otthon elmondták a szülőknek, milyen élményben volt részük, de azok nemigen hittek nekik. Mégis híre ment a dolognak, s másnapról egyre több kíváncsiskodó kereste fel a helyet, amit aztán megtisztítottak a bozótól, a domboldalba padkás ülőhelyeket vágtak, Máté Simon pedig egy rögtönzött kápolnát készített fából. A környékről is egyre többen jöttek ide imádkozni. Az egyház igen tartózkodóan fogadta a jelenés híreit. Meszlényi Zoltán tanácsos Horváth Rezső plébános társaságában polgári öltözékben jelent meg itt a hívek között. Nagyboldogasszony éjszakáján (aug. 15.) egy nyugatról ívelő vörös fény világította meg az égboltot, s hűzódott keleti irányban a falu és a Nemeshegy felett. A tudományos magyarázat szerint a jelenség a sarki fény hatására keletkezett, ám az egyszerű emberek

20 Adatközlő: Pomothy Ferencné (1934), Bernecebaráti.

égi jelnek tekintették. Több nemeshegyi megtérést tartottak számon.” Máté Ferenc példaként leírja, hogy „a Kinszky-pusztá alatti országotat javító munkásokhoz a központból ellenőr érkezett, aki a nemeshegyi, szentnek vélt helyre is kíváncsi volt, ezért egy munkással felkísértette magát. Az úton meglehetősen kételkedve és lekicsinylően nyilatkozott a jelenésről, odaérve azonban a hely hangulatának hatására szinte megnémult. Visszafelé jövet is alig ejtett pár szót, két hét múltán pedig a kápolnában levő képet egy Mária-szoborra cserélte. A második világháború idején a közelben dúló harcok ellenére sértetlen maradt a kápolna. Adakozó hívek és Pomozi János, valamint neje később felújították, műanyag tetejű kis esőházzal látták el.” (Máté 1983) A legutóbbi renováláskor Máté Simon leszármazottai a fakápolna helyén faragott kövekből épített, íves végződésű képoszlopot, illetve lourdes-i barlangot emeltettek.²¹ A fehér csipkével takart oltárasztalra fehér ruhás, fátyolos, kék öves lourdes-i Mária-szobrot állítottak az előtte térdelő Bernadette fehér fátyolt, barna ruhát, kék kötényt visel. A két részre osztott ívelt ajtó felső részét dróthálóval erősítették meg, a fehérre festett alsó részt sima latin keresztel díszítették.

5.7. A 20. század első harmadában a község kataszteréhez tartozó Deszkás-pusztán lakott a Forgács család, amely vagy az uradalmi erdészlet, vagy az erdész szolgálatában állott. Forgács János egy alkalommal lovas kocsijával az útról a patakba zuhant. A szerencsétlenség valószínűleg a későbbi *kápolnácska* közelében történt, s mivel Forgács János a balesetet sérülés nélkül túlélte, hálából kis lourdes-i barlangot emeltett.²² A terméskőből épített objektum javítás nyomát mutatja, a visszaemlékezők szerint egykor szobor állott benne, ma mindössze egy megfakult Mária Szent Szíve-kép látható itt. Környezete felújítás alatt áll; patakkőből épült ösvény vezet hozzá, s előtte gerendából rótt asztallal, padokkal árnyas pihenőhelyet alakítottak ki.

6.1. Az ipolyszakállosi Hétfájdalmú Szűz 1890 körül épített „túláti” kápolnája a Magyar Tanácsköztársaság, illetve a Csehszlovákia határainak kialakításakor folyó, 1919–20-as harcok során erősen megrongálódott, s mivel a javítás elmaradt, hamarosan összedől. (Dobrovolni 1998) A község három szakrális kisémléke közül mindössze a temető kettős datálású (1777-ben emelt, s feltehetőleg 1835-ben javított) kőkorpuszos központi keresztjén jelenik meg a Fájdalmas Anya alakja. A dombormű a fátyolos, mezítlábas Máriát kövekből összerakott, fordított félgömb alakú, a Golgotát szimbolizáló kis talapzaton, szívére szorított kézzel ábrázolja.

7.1. Ipolyvisk hét szakrális kisémléke közül a legismertebb a Kútyika. A Hétfájdalmú Szűz Mária tiszteletére szentelt kápolnája eredetileg a forrás mellett épült 1829-ben (Csáky 2003, 185–186. p.), ma azonban a *kútyika* jóval a kápolna alatt, az erdőben található. Legendája szerint Szűz Mária egy nagy fa alatt fészülködött, és a forrás vizében mosakodott, ezért a víz a szem betegségeit gyógyító erőt nyert. Egy újmajori arató-asszony azonban kimosta benne gyermeke pelenkáját, ezért a csodaforrás egy időre kiszáradt, s csupán később tört fel ismét mai helyén. A településtől mintegy 3-4 km-re északra, a Szőlők mögötti erdőcskében levő Szentkúthoz szeptember 15-ét kö-

21 Adatközlő: Pomothy Ferencné (1934), Bernecebaráti.

22 Adatközlő: Gyenes Zoltán (1960), Bernecebaráti.

vető vasárnapon a két háború közti időszakban körmenettel vonultak a hívek. Ilyenkor a Fájdalmas Szűzanyához tett zarándoklaton nemcsak a helybeliek vettek részt, hanem a környező településekről (Százd, Szete, Ipolyszakállas, Lontó, Alsó- és Felsőszemeréd, Pereszlény, Ipolyság stb.) is érkeztek hívők. Az 1970-es évektől a vallási élet megnyilvánulásait erősen korlátozó társadalmi rendszer következtében a látogatók száma egyre csökkent, Hétfájdalmú Szűz Mária ünnepén jószerivel csupán a helyiek közül néhányan merészkedtek ki a kegyhelyhez, mígnem több éven keresztül teljesen elmaradt a zarándoklat, a Kútyika búcsút a templomban tartották. Az 1989-es rendszerváltás után ismét felújították a kápolnánál való szabadtéri misézés (az építményben csupán a pap és ministránsai férnek el) szokását. Mivel azonban a hívek most már gépkocsikkal, esetleg autóbusszal közelítik meg a Kútyikát, a burkolatlan utak sártengerré válása miatt esős időben az ünneplők a templomba szorulnak.

A téglalap alaprajzú, vörösre festett bádoggal fedett, fél sátoztetős kápolna négyszögletes, tömör toronnyal épült, melynek első emeletén egy enyhén ívelt, a másodikon pedig három csúcsíves ablaka van. A megtört oldalvonalú, gúla alakú toronytető csúcsán gömb talapzatú latin kereszt van; jobb vízszintes szára hiányzik. A fehérre meszelt kisépítmény hátsó traktusának kettős keresztjére villámhárítót szereltek. Az objektum előtt 2004-ig fakereszt állott, amit Kováčik Ernő családja műkő feszületre cserélt.

A két, félkörív végződésű kis oldalablak által megvilágított kápolnabelsőt fehérre meszelték, a bejáratot szegletes, szellőzőráccsal ellátott faajtó zárja. A vaskonstruktóios oltárasztalt cakkozott szélű, csipkemintás, fehér oltárterítésszelletel takarták le, rá újabb keletű gipszpietát helyeztek. Az ábrázolás szorosra kötött fehér kendőben, drapp színű fátyolban, sötétpiros öltözékben és aranyszegélyes kék palástban mutatja a Fájdalmas Anyát, amint az ölében tartott, derékig fehér lepelbe csavart, nyitott szemű, halott Krisztus felé hajol. A szobor mögött – feltehetően az eredeti, kisebb pieta számára készített – két keskenyebb szélső és egy szélesebb belső térre osztott faépítmény látható: nyolc karcsú, barna eretű fehér márványt imitáló oszlop tartja az enyhén csúcsíves, háromrészes tetőzetet. A drappra festett oromfalak alsó széle is csúcsíves és kereszttel díszített. A középső mezőbe fémkorpuszos fafeszületet függesztettek. A régi, valószínűleg 19. század eleji pietát a templomban őrzik.

7.2. A Mária-tisztelet másik ipolyviski tárgyi emlékét a temetőben találjuk, egy magas latin kereszttel kombinált, szoborfülkés műkő síremlékben. Az üveglappal fedett, félköríves fülke belső falának kialakítása a lourdes-i barlangot mintázza, benne Mária Szent Szíve-szoborral. A Szűzanya mélyen lehajtott feje alázatról, sorsának elfogadásáról beszél, felső köntösének egyre rövidülő eleje előrehaladott terhességről árulkodik, két kezével szeretettől lángható, törrel átdőfött szívére mutat. A szobor ikonográfiája az Istenanyaság, s egyúttal a vele járó, előre megjósolt szenvedések tudatos vállalásáról beszél. Sajnos, a névtábla hiánya miatt nem tudhatjuk, nő vagy férfi sírja fölött magasodik-e.

8.1. Legalábbis azonos készítőre vall a szomszédos Szetén látható síremlék, amely szinte teljesen azonos az ipolyviskivel. A kopott, nehezen olvasható névtábla szerint Sánta István sírja felett örökdi. A Faggyas család síremléke megfogalmazásában az előző kettőhöz hasonlít, csak jóval díszesebb, és a barlangszerű szoborfülkébe itt színezett, fehér ruhás, aranyszegélyű kék fátyolos-palástos, Mária Szent Szíve kerámiaszoborcska került.

8.2. A szoborfülkés síremléknél lényegesen jelentősebb a Lontóval közös kataszteri határ közelében, az országút mellett látható Képecske, amit a rendszerváltás után barlangíves szoborfülkés képoszloppá építettek át (vö. Bendik 2010).

9.1. Szalatnyán újfent csak a temetőben találunk Mária-emléket, mégpedig a Dyrner család síremlékét. A családi kriptá felépítménye egy magas, karcsú, cseréppel fedett, nyeregvetős, kápolna alakú képoszlop, melynek boltíves szoborfülkéjében méretes fehér márvány pieta áll: a lehajtott fejű Mária jobb keze a lepellel együtt támasztja az ölébe helyezett, halott Jézust, míg bal kezével annak elernyed kezét tartja. Jézus szeme csukva, feje kissé előrebillen, jobb keze élettelenül lóg, meztelen lábánál a töviskoszorú. A fülke hátsó falát barna erezetű márványlap borítja, rajta domborművű, fehér márvány kereszt a keresztszárakra terített lepellel.

10.1. A Palásttól Ipolyödémesre vezető országúttól jobbra, a Kotyinka-völgyi templomrom mellett 1947-ben épült a bádoggal fedett, négyszög alakú, tornácos Mária-kápolna. Boltíves belső terét a lourdes-i barlangot idéző faragott kövekből alakították ki, léckapuvál zárt előtere oszlopos betonkorláttal határolt, barokk oromfala két négyszögletes pilléren nyugszik. A bádoggal borított oromfal két szélső csúcsát áltornyocskákra állított kis keresztek, a középsőt masszív betonkereszt díszíti; a mező szinte teljes felületét kitölti a felirat: ÉN VAGYOK / A / SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS. A tornácot kívül-belül fehérre meszelték, a tartóoszlopok és a többi külső falrész szürke nemesvakolat-borítást kapott. A kétlépcsős, falazott oltárasztalon Irgalmas Mária-szobor áll, amely fehér fátyollal, kék palástban, rózsaszín övvel átkötött, aranysegélyű fehér öltözékben, irgalmat közvetítő kéztartással ábrázolja a Szűzanyát. A plasztika mellé kétoldalt díszes keretbe foglalt Jézus és Mária Szíve-képet állítottak, a falon egy fekete (HÁLÁBÓL /I.B.J.) és egy fehér (KÖSZÖNÖM / SZŰZANYÁM / HOGY SEGÍTETTÉL. / SEGÍTS TOVÁBBRA IS!) márvány hátlatábla, egy nagyméretű (kb. 70 cm) fémkorpuszos fakereszt és egy kis forgácskereszt függ, amelyen a korpusz helyére fatimai Mária-képet ragasztottak. A kápolnácskánál alkalmanként imaórát, sőt misét is tartanak. A Pozsony-Nagyszombati egyházmegye jegyzékében Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatásának tiszteletére 1946-ban felszentelt kápolnaként szerepel.²³

10.2. A település első házaihoz érve, az országúttól balra egy 2010-ben épített lourdes-i barlangot találunk. A terep adottságait kihasználva, szakrális tér részeként készült. A faluszéli lejtős partoldal túri kővel kirakott támfalában alakították ki a szoborfülkét, ahová Mária és Bernadette – bizonyára újonnan vásárolt – szobra került. Az aranysegélyes fehér fátyolban, ruhában, kék övvel és aranyszemes olvasóval ábrázolt Mária kezére még egy kék üvegszemes rózsafüzért tettek, ruhája szegélyén a rózsza piros. Az előtte kezét összetéve, térdén imádkozó Bernadette fehér fátylat, barna ruhát, kék kötetnyt és drapp vállkendőt visel, cipőjét öltözete eltakarja. A barlang tetején, kőalapzaton felújított, bádog esővetős, fémkorpuszos fakereszt áll.

23 <http://www.mariosoft.sk/knazi/far.htm> (Letöltve: 2013. július 15.)

5. kép. Lourdes-i barlang (Ipolyfödemes, Bendík Béla felv., 2010)

10.3. A község Kelenye felé eső végén, a temetővel szemben, Jamrich Pál 151-es szám alatti családi házának kertjében a lourdes-i barlang 1998-ban épült. A kb. $2 \times 1,50 \times 1,50$ m-es terméskő objektum szoborfülkéjébe a szürke szegélyes fehér fátyolban és halványkék övvel átkötött ruhában, szürke szemű rózsafüzérrel, lábánál piros rózsával ábrázolt, mintegy 60 cm magas lourdes-i Mária-szobrot a Szentkútnál vásárolták. Mária összetett kezére még két sötétszürke gyöngyolvasót tettek.

10.4. A faluból kiérve, az országúttól balra, a füves legelőn álló kápolnaszerű képoszlopot építtetője után a helybeliek Géza-kápolnának nevezik. Velebny Géza és neje kb. a 20. század első harmadában engesztelésként emeltette a kisépitményt, mivel három gyermekük korán meghalt. A bádoggal fedett, nyeregtetős, háromszegletű esőcsatornával ellátott objektum magas, a felső résztől kissé szélesebb, téglalap alaprajzú ($1,60 \times 2,10$ m) talapzattal készült. A félkörív alakú felépítmény csúcsos háromszögben végződő főfala a két négyszögletes oldalpillérrel keskeny előteret alkot. A képoszlop csúcsát félgömbre állított fém latin kereszt díszíti. A fehérre festett, ívelt fakeretes ablakkal lezárt, boltíves, fehérre meszelt szoborfülke ($0,60 \times 0,75 \times 0,90$ m) hátsó falára fémkorpuszos faragott fafeszületet akasztottak, előtte helyezték el a kék fátyolos-palástos, aranszegélyes fehér ruhás, kb. 40 cm magas Mária Szíve-szobrot és a két kék ruhás, térdelő gipszangyalt. Eredetileg lourdes-i Mária-ábrázolás volt a *kápolnácskában*, ezt azonban a család a lopások elől hazamentette. Az oromfal fölke feletti üvegezett mélyedésében Mária-kép látható. A kisemléket alacsony betonlapra gömbbel zárt vas-

oszlopokból és egyszerű drótkeretekből szerkesztett kerítés védi a legelésző állatoktól, s régebben „keresztjáró napokon szoktak itt megállni, s Mária neve napján jött ide ki néhány asszony imádkozni” (Csáky 2010, 92. p.).

10.5. Tovább haladva Kelenye felé, az úttól balra terméskőből emelt emlékhelyet találunk, amit Jamrich Pál készített 2012-ben egy régebbi képesfa helyén. Az 1,80 m magas, 2,40 m széles és 0,70 m mély, lourdes-i barlangszerű, ívelt záródású, két fülkére osztott objektum alsó részébe a fáról levett, színes nyomatú, üvegezett Fájdalmas Anyaképet helyezte, a felső, kisebb fülkébe egy díszes (feltehetőleg fröccsöntött) feszületet állított.²⁴

10.6. Fa alapba állított, bokrétás szárvégződésű, áttört mintázattal öntött vasfeszület a pusztapincéki kereszt. Mellékalakja a kereszt tövében bőven redőzött palástban, mellén keresztbe tett kézzel álló Fájdalmas Anya.

10.7. A községtől 6 km-nyire délkeletre, az Olvár-patak völgyében, terjedelmes erdők közt rejtőző Medve-kúttal több tanulmány foglalkozik (Hála 2000), eredetlegendája is többféle. Az egyik szerint a forrás mellett két juhászt támadott meg egy medve. Az egyiket megölte, a másik a forrás vizét az állatra öntötte, mire az megvakult, így a juhász elmenekülhetett. A másik legenda arról szól, hogy az olvári erdész eltévedt kislányára támadt a ragadozó, s a Szűzanya állt a gyermek elé, mire a medve előbb megbénult, majd elment.²⁵ Ez a két történet egyértelműen a medve megjelenéséhez kapcsolja a forrás megnevezését. A harmadik változat szerint egy szegény kanász vak kisfiát mosdatta meg édesanyja a vízben, s a gyerek egyszerre látni kezdett.²⁶ Ismét más úgy tudja, hogy a szécsénkei gróf felesége a forrás vizében a Fájdalmas Szűzanyát vélte megpillantani, s miután ivott a vízből, kigyógyult súlyos betegségéből. Hálából a gyógyulásért a gróf szobrot vitt oda, és megépíttette a kápolnácskát.²⁷ Az utóbbi két legenda nem indokolja a Medve-kút elnevezést. Ismét más adatközlő szerint a gyógyforrás nevét a mellett élő remete, Medve József után nyerte.²⁸ Ipolyi Arnold 1854-ben megjelent *Magyar Mythológiájában* már Medvekút néven említi a forrást (Diószegi szerk. 1978, 189. p.), Medve József viszont a 20. század közepe táján lakott a forrásnál,²⁹ viskójának helye ma is látható. A kápolna építésének ideje ugyancsak nehezen behatárolható. Szécsénkén (Ipolyszécsénkén) két gróf neve bukkan fel: a Liphayakkal rokon Crouy-Chanel Frigyesé (1823–1894), kinek neje a községben is birtokos Liphay Sándor unokája, Gyurcsányi Teréz volt, valamint Somssich Ödöné (1879–1960), kinek felesége, Helena Haan von Haanendhal 1947-ben hunyt el, és Szécsénkén nyugszik. Mindenesetre az eredetlegenda változatossága, alakulása, a tényekre való ráépülése kitűnő illusztráció a népi emlékezet működésére, formáló, módosító hatására.

24 Adatközlő: Molnár László (1968), Ipolyfödemes.

25 Adatközlő: Fritz Sándor (1951, Ipolynyék), Ipolyság.

26 Adatközlő: Fritz Sándor (1951, Ipolynyék), Ipolyság.

27 Adatközlő: Bodzsár László (1945, Ipolyfödemes), Egeg.

28 Adatközlő: Molnár László (1968), Ipolyfödemes.

29 Adatközlő: Pásztor Géza (1939), Tesmag.

6. kép. Medvekút (Ipolyfödemes, Bendík Béla felv., 2010)

A kismélték mai alakját az 1970-es átépítéskor nyerte, amikor az ipolyfödemesi Morvai Klára csodálatos gyógyulásáért hálából a szülők kápolnát emeltek a forrás fölé.³⁰ A boltíves betonépítmény a meredek domboldalhoz támaszkodik, a szoborfülke kiugró első része párkánnyal ellátott, kockamintás nemesvakolat-burkolatú alapon nyugszik. Az alapfal közepén bádoglappal takarható nyílás biztosítja a forrás vizéből való merítést és a felesleges víz elfolyását. A fülke lekerekített sarkainak nemes vakolatát mindkét oldalon sima, kiemelkedő, hosszú szárú latin kereszt díszíti, a főfal boltívére erősítették a fekete fémszalagra két fehér kereszt közé fehér betűkkel festett feliratot: ÉN VAGYOK A SZEPLŐTELEN FOGANTATÁS. Az objektum tetejére háromkaréjos szarvvégződésű feszületet állítottak. A szoborfülkét sodrott vaspálcákból hegesztett rácsajtó védi, a szakrális tér jellegének megfelelően sugaras mintázatának középpontjába kis keresztet helyeztek. A keret felső részének közepén minden bizonnyal egy magasabb kereszt emelkedett, amit azonban vandál kezek letörttek. A kápolnaszerű képoszlop oltárasztalán, magas talapzaton kapott helyet a Magyarországról hozott, ezüstszegélyű fehér fátyolos

30 Az adatközlő, Bodzsár László (1945, Ipolyfödemes) egegi lakos maga is dolgozott az építésén.

és ruhás, kék öves, ezüstolvasós lourdes-i Mária-szobor; a Szűzanya ruhája szegélyén a rózsát is ezüstre festették, s kezére még egy áttetsző üvegszemes rózsafüzért akasztottak. A térdelő Bernadette fehér fátylat, barna ruhát, világoskék kötényt és cipőt visel. Egyik kezét kissé behajlítva, másikat nyitott ujjakkal kissé felemelve maga előtt tartja, kezére utólag fekete szemű rózsafüzért akasztottak. A két szobron kívül 2008-ban még egy nagyméretű, bekeretezett-üvegezett festmény (Mária a galambokat etető gyermek Jézussal), egy Mária Szíve-kép, egy Mater Dolorosa-kép, egy műanyag lourdes-i Mária-emlék, egy piros ruhás, fél térden imádkozó gipszangyal, valamint egy kisebb, fehér ruhás és fátyolos, bordó béléttű kék palástos Mária Szíve-plasztika volt. Napjainkra a méretes festmény, a Mária Szíve-plasztika és az angyal eltűnt, helyettük díszes keretű Jézus Szíve-olajnyomat, illetve egy falapra erősített, a töviskoronás, halott Krisztust ábrázoló, faragott relief került a fülkébe.

Összegzés

A vizsgált területen a legelterjedtebb szabadtéri épített kisemlékforma a kápolnaszerű képoszlop, a szoborfülkés képoszlop, valamint a lourdes-i barlang, illetve a kőlapokkal fedett, ívelt végződésű, barlangszerűen kivitelezett szoborfülkés képoszlop, amit gyakran akkor is lourdes-i barlangnak neveznek, ha nem lourdes-i Mária-szobrot helyeznek el benne. Az objektumok közös nevezője azonban, hogy az Ipoly mentén valamennyit *kápolna*, *kápolnácskaként* említik. A legtöbbjük négyszög alaprajzú, fedésük többnyire nyeregretetős, a fedőanyag cserép, bádóg, ritkábban (leginkább felújítás után) bitumenes lemez.

A kápolnabelső általában egy színnel (fehér, elvéve halvány pasztellszín) meszelt, a falfelület mintázásával (csillagok) csupán két tesmagi kisemléknél talákoztam. Az oltárasztal a templomi oltárhoz hasonlóan fehér, finom vászon vagy csipke, illetve csipkemintás terítővel, ezek kombinálásával, esetleg templomból selejtezett oltárterítőszéllel – néhol több rétegben – takart. Az asztalon leggyakrabban lourdes-i Mária-szobrot láthatunk, amelyet eleve az állíttatáskor vagy pedig az eredeti kisplasztika eltűnése, esetleg templomba mentése után, pótlólagosan helyeztek oda. A lourdes-i Mária-szobrok beszerzése ugyanis – úgy tűnik – lényegesen egyszerűbb volt, mint a többi típusé, a rendszerváltásig leginkább a magyarországi búcsújáró helyeken, szent kutaknál szerzték be. A kápolnácskákban Mária Szent Szíve-, esetenként Szeplőtelen Fogantatás-szobrot is találunk, s Mária alakja a nem kimondottan neki szentelt *kápolnáknak* szintén jelen lehet (Bernecebaráti – Magyar-kápolna), mintegy jelezve a protodulia elvének ösztönös megjelenítését. Az oltárasztalokon, bizonyára a templomi oltárdíszítés hatására, a szobor mellett gyakori a gyertyatartóba helyezett gyertya, a vasos, tartó nélkül is stabil, masszív szentképpel, esetleg öntött motívummal készült díszgyertya. Szinte elengedhetetlen elem a művirág (néha -koszorú), ami az élő virággal történő díszítéskor sem marad el. Amennyiben nincs a településen lourdes-i barlang, a templomból kirakott hálatáblák ugyancsak a Mária-kápolnáknak nyerne elhelyezést.

A kisépitmények külső színezése mindig visszafogott, az eredeti (általában fehér) meszelést a felújítások során több helyen a nemes vakolat váltotta fel. Kerülve azonban a lakóházakon egyre elterjedtebb élénk színeket, leginkább az elegáns fehér, a barátság-

gos, meleg hangulatot indikáló halványsárga és barackszín tűnik fel. A hideg kékkel és árnyalataival, a fád szürkével vagy a környezetbe olvadó zölddel sehol sem találkoztam.

A szakrális jelleg hangsúlyozására az építmény tetejét díszítő kereszt szolgál; az Ipoly jobb partján a latin kereszt az elterjedtebb, míg a bal parton a kettős kereszt is gyakori.

A mezei oltárok csoportjába sorolható kültéri épített lourdes-i barlangok változatos építészeti megoldásokkal bírnak. Megjelenítésük egyik legelterjedtebb formája a természetes barlang benyomását keltő, faragatlan, illetve alig megdolgozott terméskőből épített változat; a bemutatott objektumok lényegében a jelenés szemléltetésének, az adott kor lourdes-ibarlang-építésének divatját érzékeltetik. A 20. század elején készült építmények túlnyomó részénél ez a törekvés jól tetten érhető.

A kváderkő használata mintegy átmenetet jelez a kápolna felé (Nagyfalu), esetleg a belső tér finomításának igényére utal (Lontó). A kisemlékek építésénél a felsőtűri kőfejtőből származó sárgás-vöröses mészkő használata az 1989-es rendszerváltás után terjedt el, jellegzetessége folytán a vizsgálódónak mintegy kapaszkodót nyújtva az objektum időbeli behatárolásához.

A barlangokban elhelyezett plasztikák színezése egyúttal a gyártók lourdes-i jelenéssel kapcsolatos ismereteinek alaposságáról is árulkodik. A szegény sorból származó Bernadette Soubirous alakja előbb mezítlábas volt (Szalka, 1929), később cipős (Ipolyhídvég – fekete, Ipolynagyfalu, Szabó-kápolna – kék) vagy ruhával eltakart lábú (Ipolynagyfalu – templomkert, Bernecebaráti – sziklakápolna) változatban készült, öltözékének színezése csupán fantáziafüggő. Ugyanakkor a Szűzanya ábrázolásánál ritka a fehér öltözéktől és fátöltől való eltérés (Ipolynagyfalu, Szabó-kápolna – kék ruha), állandó jelleggel marad a kék öv, ám a részletek lassanként hangsúlyt vesztenek. Bár látomása leírásakor Bernadette sárga (az isteni fény, bölcsesség színe) rózsákról beszélt, az Európa-szerte elterjedt lourdes-i Mária-szobrok egy részén vörös (piros rózsza – Mária és Jézus, illetve a mártíromság szimbóluma, Ipolyfödemes), rózsaszín (Lontó), esetleg fehér (nagyűri képoszlop) színű virágokat látunk, de Százdon és a Honti Múzeum gyűjteményes kisplasztikáján rózsza nélküli ábrázolásmóddal ugyancsak találkozunk. Némely, rendszerváltás utáni Mária-plasztika már rózsafüzér nélkül készült (Lontó, Palást). Elterjedt szokás, hogy mind Mária, mind Bernadette kezére utólag még tesznek rózsafüzért; esetenként kettő, három, de akár több darabot is. Valószínűleg a lourdes-i barlang ihlette a napjainkban épülő, hasított kőlapokkal fedett, barlangot imitáló képoszlopokat. Ezt a feltevést erősíti, hogy az ilyen kisépítmények nagy részét a népnyelv akkor is lourdes-i barlangként említi, ha nem a közismert lourdes-i Mária típusú szobor áll benne (Pereszlény).

Irodalom

- Az esztergomi... 1870. *Az esztergomi főkáptalan gondjaira bizott ájtatos alapítványok, s azok kezelési módozatának ismertetése*. Esztergom.
- Barna Gábor 2011. *Az Élő Rózsafüzér társulata. Imádság és imaközösség a 19–21. századi vallási kultúrában*. Budapest, Szent István Társulat.
- Bendík Márta 2010. Szakrális kisemlékek a változások tükrében. In Danter Izabella (szerk.): *Musaeum Hungaricum 3*. Boldogfa, Mátyusföldi Muzeológiai Társaság, 87–92. p.
- Bendíkné Szabó Márta 2012. Emlékjelek és szakrális kisemlékek Szetén. *Acta Ethnologica Danubiana 14*, 125–158 p.
- Bukor Erzsébet–Szikora Andrea–Zachar Anna (szerk.) 2013. *Fegyverneki Ferenc Közös Igazgatású Katolikus Iskola. Jubileumi emlékkönyv 1992–2012*. Ipoly-ság, Fegyverneki Ferenc Polgári Társulás.
- Csáky Károly 2010. *Szakrális emlékeink nyomában III*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Csáky Károly 2011. *Szakrális emlékeink nyomában IV*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Csütörtöki, Ondrej–Mézes, Árpád [é. n.] *Mariánsky stĺp v Šahách. Dokumentácia o priebehu reštaurovania 1996–1998*. Kézirat. Honti Múzeum (leltározatlan).
- Diószegi Vilmos (szerk.) 1978. *Az ősi magyar hitvilág*. Budapest, Gondolat.
- Dobrovolni Antal 1998. Szakállós község emlékkönyve a legrégebbi időktől 1935. évig monográfiászerű alakban, I. rész. *Ezredforduló 2.*, 11. sz. 5. p.
- Fábián János 1867. Gyerk és Pereszlény. *Magyar Sion 5*, 834–843. p.
- Hála József 2000. Adalékok az Ipoly és a Garam menti gyógyforrások és szentkutak ismeretéhez. *Néprajzi Látóhatár 9. évf. 3–4. sz.* 323–354. p.
- Horváth Mihályné 1946. *Horváth Mihályné Sántha Margit (1918–2004) feljegyzései*. Kézirat. Honti Múzeum, 6990.
- Izakovič, Alexej ed. [1994] *Putovanie Panny Marie Fatimskej po Slovensku 14. apríl – 9. jún 1994*. H. n., A. Izakovič.
- Liszka József 2000. *Állítatott keresztényi buzgóságból. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Liszka József 2012. Nepomuki Szent János és a szimbolikus tér. Egy szakrális kisemlék-típus „üzeneteinek” változásai. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 14. évf. 1. sz. 63–70. p.
- Pížíl, František (szerk.) 1962. *Zoznam pamiatok v Západoslovenskom kraji*. Bratislava, Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a štátnej ochrany prírody v Bratislave.
- Resko Sándor 2002. *Ipolyhídvég, Hont vármegye egykori székhelye*. Komárom, KT Lap- és Könyvkiadó Kft. /Honismereti Kiskönyvtár, 214./
- Rozsnyó József [é. n.] *A történelmi Magyarország első Szeplőtelen Fogantatás szobra*. Kézirat. Honti Múzeum, 7935.
- Rozsnyó József 1995. *A történelmi Magyarország első Szeplőtelen Fogantatás szobra*. *Remény*, 6. évf. 50. sz.; 6. évf. 51. sz.
- Tamás József 2001. Szatmárnémetitől Fatimáig. *Hargita Népe*, 3. évf. 189. sz., www.hhrf.org/hargitanep/2001/aug/hn010814.htm

Török József 2007. A Szeplőtelen Fogantatás dogmájának története. In *Sapientia füzetek* 7. Budapest, Vigília Kiadó, 7–13. p.

Varga Zsuzsa 1980. Mária-ház. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon* 3. Budapest, Akadémiai Kiadó, 520. p.

Zolcer György 2012. Edény és csonttorony. *Kürtös*, 10. évf. 5. sz. 9. p.

MÁRTA BENDÍKNÉ SZABÓ

„BE OUR MEDIATRIX AND ADVOCATE!”

SIGNS OF THE MARIAN VENERATION IN THE LOWER IPEL VALLEY

Substantial part of the small built sacral relics of the Lower Ipeľ Valley relate to the veneration of Virgin Mary. In the first part of my study I outline the paraliturgical deeds which could have affected the building of small relics by the intensity of their practicing. In the second part I deal in detail with outdoor Marian relics in twelve municipalities of the Šahy micro-region situated nearest to the centre. The most common forms of the built outdoor relics on the examined area are picture columns resembling a chapel, picture columns with statue cabinet and the grotto of Lourdes, respectively picture columns with a statue cabinet shaped as a cave, covered by stone slabs with curved edge, often called as grotto of Lourdes, even if they have placed inside not the statue of Mary of Lourdes. The common feature of these objects is that they are referred to in the Ipeľ Valley as chapels or little chapels. Most of them are of a square-shaped layout, mostly have a gable roof the material of which is tinplate or more rarely (mostly after renovation) bitumen membrane.